

HARALD HARDRÅDE I BYSANTS To fortellinger, to kulturer

Sverre Bagge

Møtet med det fremmede

Den norske kongen Harald Sigurdsson, med tilnavnet Hardråde, som regjerte fra 1046 til 1066, tilbrakte i sin ungdom en del år i bysantisk krigstjeneste. Fortellingen om disse årene hører til de mer eventyrlige episodene i sagalitteraturen og er egnet til å egge fantasien: Hvordan har denne unge kongssønnen fra en fjern utkant i Europa oppført seg i ett av middelhavskulturens store sentra, og hvilke inntrykk har han hatt med seg derfra? Man kunne sammenligne med en ung stammehøvding fra ett av det britiske imperiums fjernere deler som kom til Europa for å kjempe i første verdenskrig og hvis opplevelser så gikk videre på folkemunne i hjemlandet.

I Harald Hardrådes tilfelle er vi fra ett synspunkt heldige: Hans karriere er også omtalt i bysantinske kilder. Ved å kombinere de to kildegruppene har forskerne klart å tegne et noenlunde pålitelig bilde av de ytre begivenheter og sile ut misforståelser og overdrivelser i den norrøne tradisjonen (Storm 1884; Nordhagen 1966). Derimot spekulerer vi forgjeves over hva Harald egentlig har opplevet, og ingen av kildegruppene gir oss noe direkte inntrykk av kulturmøte eller kulturkollisjon. Både de norrøne og de bysantinske kildene tillater oss likevel i en henseende å utdype bildet: Harald er ikke noen enkeltstående skikkelse, han er et eksempel på et alment fenomen. Væringkorpset, der Harald kjempet, besto av nordboere og var en fast institusjon i Bysants (om navnet "væring", se Håkon Stangs bidrag). Det ble sannsynligvis opprettet på slutten av 900-tallet, men allerede i første halvdel av 800-tallet var det nordboere i bysantinsk krigstjeneste (Blöndal 1978, 32 ff., 40 ff.). Mer generelt var soldater en av de viktigste "eksportartiklene" fra utkantområdene til den siviliserte verden, både før og etter Harald (Bagge 1984, 15 f.).

Veien til Miklagard

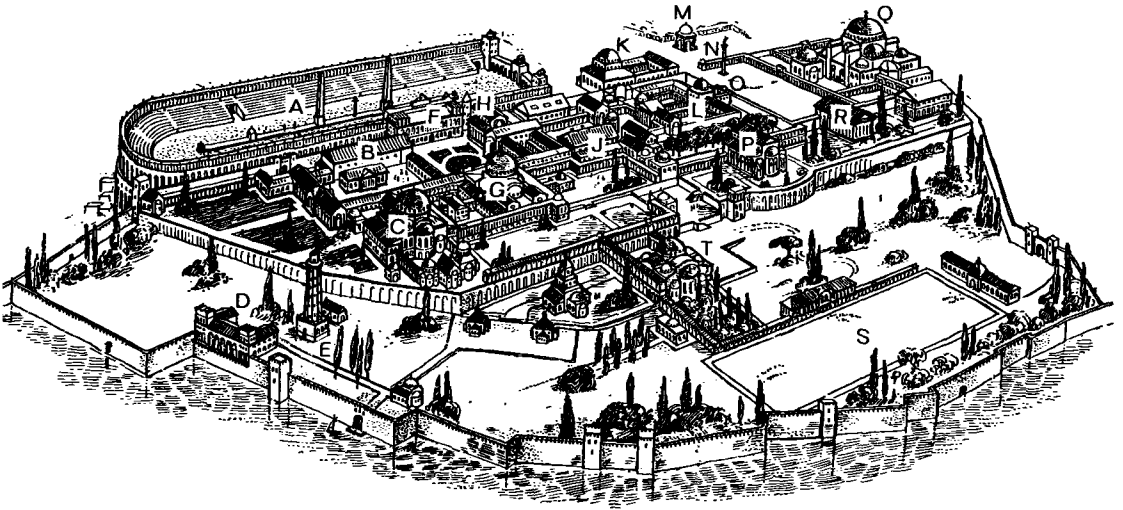
Det har m.a.o. ikke vært så helt sjelden at nordmenn har dratt til Miklagard ("den store byen"), som Konstantinopel ble kalt. Forbindelsene mellom Norden og denne delen av verden var også en god del eldre enn både væringkorpset og Haralds tid (se Bente Magnus' bidrag). De fikk særlig betydning i vikingtiden (ca. 800-1050). Da var der livlige forbindelser mellom Norden og Bysants via de russiske elvene. Nordboerne solgte pelsverk og slaver til rikene i øst og fikk igjen mynter og edle metaller. Til en viss grad

fungerte også Norden som transittområde mellom Østen og handelssentrene i England, Flandern og området ved Rhinmunningen. Nordboerne drev krig og plyndring både i øst og vest og kunne avsette varer derfra bl.a. i sentra som Konstantinopel (Bohlin 1962; Bagge 1986, 101 ff.). I sagaer som foregår i vikingtiden hører vi ikke så ofte om Konstantinopel. Derimot er både konger og andre vikinghøvdinge stadig innom Gardarrike, altså det russiske rike med sentrum i Novgorod, som nordmennene kalte Holmgard. Dette riket sto i stadig forbindelse med Bysants, bl.a. hadde det den gresk-ortodokse religionen felles (se kartet ovenfor s. 123).

Vikingferdene tok slutt omkring midten av 1000-tallet. Ikke lenge etter dukket imidlertid en ny mulighet opp for krigs- og eventyrlystne nordboere til eventyr i fjerne strøk: korstogene. Den norske kong Sigurd med tilnavnet Jorsalfare var tidlig ute. Allerede i 1107, ti år etter det første korstog, dro han til Det hellige land, besøkte de hellige steder og kjempet mot "blåmennene". På tilbakeveien besøkte han Konstantinopel. Sagaene er meget opptatt av denne ferden og heltegjeringene som da ble utført. Det er tydelig at både Det bysantinske rike og byen Konstantinopel står i en særlig glans. Det var da en enorm by etter den tids målestokk, den klart største i den kristne verden, med anslagsvis 250 000 innbyggere på 1100-tallet. De største byene i vest, Paris og noen av de italienske storbyene, har på denne tiden neppe hatt stort mer enn femtedelen. Konstantinopel var også en av de viktigste handelsbyene i middelhavsområdet. Med keiserpalasset, hippodromen (hesteløpsbanen) og de mange kirkene og praktbyggene fra byens åttehundreårige historie må den ha fortonet seg som et eventyr av prakt og glans for nordboerne som kom dit.

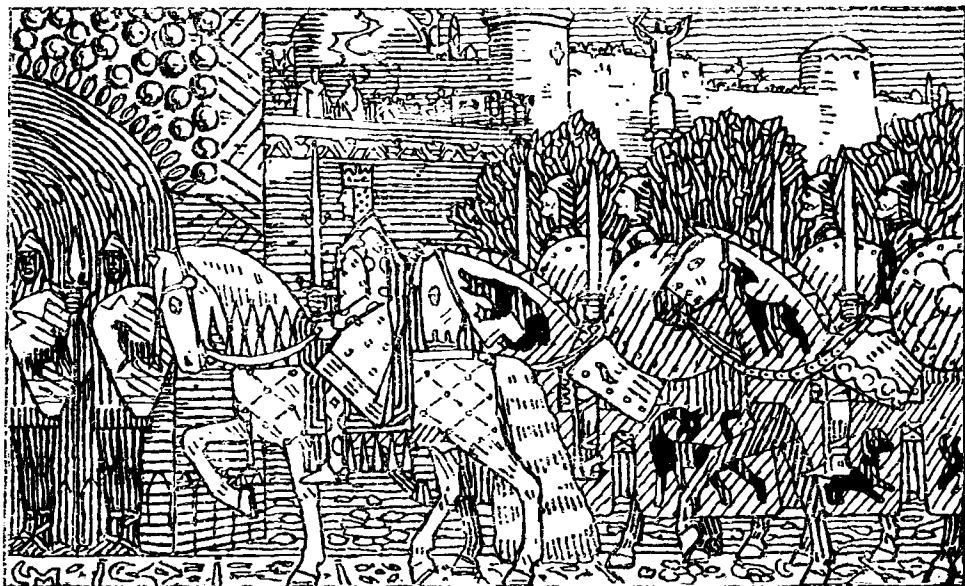
I motsetning til enkelte andre vesteuropeiske kilder, inneholder sagaene ingen skildring av hvordan byen så ut. Men at den hadde ry som et av de rikeste og mest praktfulle steder i kristenheten, kan det ikke være tvil om. I sagaenes beretning om Sigurds ferd er jo nemlig hovedpoenget å kaste glans over den norske kongen. Alle hans militære bedrifter blir omhyggelig nevnt. Når oppholdet i Konstantinopel beskrives, er det hans praktutfoldelse som står i forgrunnen. Bl.a. fortelles det at han hadde kledd seilene sine med fløyel på den ene siden og at han ventet utenfor byen i en halv måned for at vinden skulle snu, så seilene viste seg fra den riktige siden. I en annen beretning, som finnes i et senere håndskrift av *Heimskringla*, fortelles det at han, da han red inn i byen med sine menn, lot sko hesten sin med gullsko og sørget for at en av dem falt av underveis. Han forbød da strengt mennene å legge merke til det. Sagaene er blitt til i et samfunn preget av konkurranse. I en by som er kjent som den rikeste i verden, må man briljere med rikdom. Men det er fullt tillatt å bløffe. Så kan man sitte hjemme ved ølbollene og skryte for sine landsmenn over at man har skaffet seg ry i det fremmede for sin eventyrlige rikdom. Og litt kan man sikkert plusse på etter hjemkomsten. Hva de bysantinske vertene

Harald Hardråde i Bysants

Miklagard, "Storbyen", og Haralds eget Oslo. Ovenfor ser vi en rekonstruksjonstegning av den sørøstlige delen av Konstantinopel, som hovedsakelig var viet keiserens palass. A er Hippodromen, "Påtreimr", Q er Hagia Sofia, "Ægisif", og nær den sistnevnte, ved L, mener man at keiserens nordiske garde, "væringkorpset", hadde forlegningene sine. – Nedenfor Oslo, hvor Harald i 1050-årene reiste sin kongsgård, etter rekonstruksjon av Gerhard Fischer.

Kong Sigurd og hans menn rir inn i Miklagard. Illustrasjon av Gerhard Munthe til Magnussønnenes saga i Snorre-utgaven fra 1899.

har tenkt, vet vi ingenting om. Men de har neppe sett så stor forskjell på Sigurd og de mange andre barbarfyrster fra eksotiske land som besøkte byen i disse årene.

Også etter Sigurd hører vi om ferder til Konstantinopel. Bl.a. var Erling Skakke på korstog i begynnelsen av 1150-årene og innom byen på tilbakeveien. Da han kom tilbake, "gjaldt han for en mye gjevere mann enn før". Det var likevel i første del av middelalderen, før ca. 1200 og særlig før 1100, at forbindelsene mellom Norden og Bysants var på det livligste. I korstogstiden (1096-1291) sto ikke nordboerne lenger i noen særstilling i forhold til andre vesteuropeere når det gjaldt forbindelsen med Konstantinopel. Væringkorpset besto likevel ut 1100-tallet. En god del av Sigurd Jorsalfares menn ble igjen i Konstantinopel og gikk i keiserens tjeneste. Så sent som i 1195 kom Reidar Sendemann fra Konstantinopel til Norge for å verve soldater til keiserens tjeneste. Men han lyktes ikke særlig godt og ble i stedet dratt inn i de norske borgerkrigene på baglernes side. I 1204 ble Konstantinopel erobret av korsfarerne. Da fienden brøt gjennom murene, forsøkte keiseren å samle sine styrker, bl.a. væringene, til motstand. Men væringene forlangte ekstra betaling for å kjempe videre, og da de ikke fikk det, overga de seg uten kamp. Væringkorpset fortsatte å eksistere i de bysan-

tinske rikene som oppsto på ruinene av det gamle, men det er tvilsomt om det på denne tiden var noen nordboer der. Kildene forteller også lite om korpset, og det har neppe hatt stor betydning.

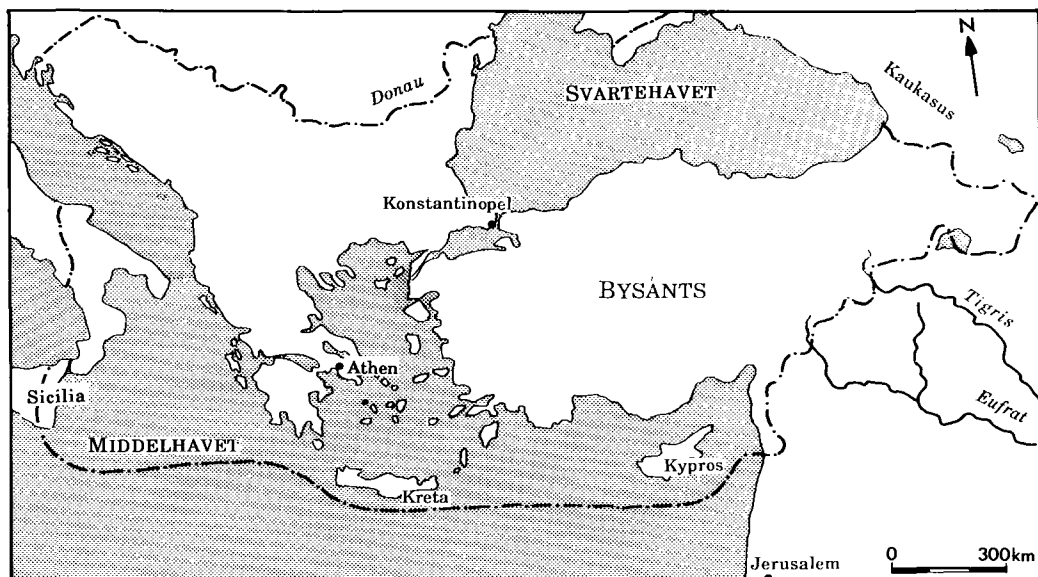
I *Kongespeilet* fra 1250-årene, omtales en bok "som nettopp er kommet til landet, som har vært sendt til grekerkeiseren Manuel". Denne keiseren er Manuel I Komnenos (1143-80). Men henvisningen gjelder et senere tillegg til den opprinnelige boken, som bare er kjent fra håndskrifter fra annen halvdel av 1200-tallet. Det må altså ha vært en meget fersk versjon forfatteren av *Kongespeilet* har fått tak i. Om dette antyder nære forbindelser med Bysants så sent som på midten av 1200-tallet, er mer usikkert. Vi vet ikke om tilleggene også stammer derfra.

På slutten av 1200-tallet tok korstogene slutt, selv om pilegrimsferder til Det hellige land fortsatt forekom. Konstantinopel var fortsatt en naturlig etappe på slike reiser, og byen var fortsatt en viktig handelsby. Sammenbruddet for de russiske rikene ved mongolenes erobringer gjorde likevel forbindelsen dit over land fra Norden mer usikker. Dessuten var Det bysantinske rike alvorlig svekket og ble snart redusert til en miniatyrstat, som til slutt bukket under for tyrkerne i 1453. Da var også den norske staten gått inn i sin nedgangsperiode.

Beretningene om Harald

Det er altså ikke så helt få opplysninger de skriftlige kildene gir om forbindelser mellom Norge og Bysants i middelalderen. Beretningen om Harald Hardråde har likevel en særlig betydning, fordi den er kjent både fra norrøne og bysantinske kilder. Selv om disse kildene ikke gir noe direkte inntrykk av møtet mellom de to kulturene, kan de likevel gjøre det indirekte. Vi har å gjøre med to sett av kilder, som stammer fra vidt forskjellige miljøer og som i visse grunntrekk bygger på samme fakta. Hva kan vi få ut av å studere de øynene som ser og måten de har sett på? Vi skal altså konsentrere oss om beretningene mer enn den historiske Harald, og dessuten se på lignende fremstillinger, som kan kaste lys over kulturforskjellene mellom Norden og Bysants.

Den eldste bysantinske beretningen, Kekaumenos' *Strategikon*, er egentlig ikke et historisk verk, men et verk om statsstyre og om de forskjellige grupper i samfunnet (se Karayannopoulos & Weiss 1982, 424 f.; Hunger 1978, 162). Det er skrevet i 1060- eller 70-årene (etter 1066) av en høy embetsmann, som også hadde militær erfaring – bl.a. hadde han deltatt på et felttog sammen med Harald. Harald, eller Araltes som han her kalles, nevnes som eksempel på hvordan man skal behandle utenlandske fyrster som går i den bysantinske keisers tjeneste. I denne sammenhengen gir forfatteren en kort skisse av hans karriere. Han var sønn av den norske kongen, "havde fattet Beundring for den romerske [bysantinske] Magt" og

Det bysantinske rike på Harald Hardrådes tid, ca. 1040 e.Kr. Under Basileios II Bulgar-dreperen (976–1025) hadde riket nådd sitt største omfang siden keiser Justinians tid (500-tallet), og i de følgende tiårene skjedde kun små justeringer av grensen lengst i vest og øst. [Kart tegnet av Ellinor Hoff etter Fischer Weltgeschichte, Bd. 13, Byzanz, Frankfurt am Main 1973, Abb. 16.]

gikk med 500 mann i tjeneste hos keiser Michael (Michael IV, keiser 1034-41):

... og keiseren tog imod ham, som det sømmede sig, og sendte ham til Sicilien. ... Og Araltes drog dit og utførte store bedrifter, og da Sicilien var undertvunget, vendte han med sin Skare tilbake til Keiseren, som udnævnte ham til *Manglabites*.

(Kekaumenos, *Nouthetikos pros basilea* 12; Storm 1884, 359)

Forfatteren forteller videre at Harald utmerket seg i kampene i Bulgaria, der han selv var med, og at han så ble utnevnt til *spatharokandidatos*. Dette var en ærestitel som ble tildelt høyere offiserer og sivile embetsmenn, likevel ikke så høy at den innbefattet selvstendig myndighet som hærfører (Nord-hagen 1966, 14). Da Harald så, under keiser Konstantin IX Monomachos (1042-55), ville dra hjem, ble det lagt hindringer i veien for ham,

dog kom han i Hemmelighed bort og blev konge i sit land istedenfor sin Broder Júlavos [Olav]; og han var ikke fornærmet over at være udnævnt til Manglabites eller Spatharokandidatos, men også som Konge bevarede han Troskab og Kjærlighed mod Romerne.

(Kekaumenos, *Nouthetikos pros basilea* 12; Storm 1884, 360)

Haralds eventyr i Bysants er behandlet i alle de tre store norrøne historieverkene fra 1200-tallet, *Fagrskinna*, *Morkinskinna* og *Heimskringla*. Jeg skal her konsentrere meg om *Heimskringla*, skrevet av Snorre Sturlasson. Den er riktignok den seneste og bygger på begge de andre og har derfor ingen selvstendig kildeverdi. Derimot er den den mest gjennomarbeidede og gjennomtenkte og dermed best egnet når hovedformålet er å undersøke *synet* på Harald mer enn hva Harald faktisk gjorde. Når det gjelder det siste, er likheten mellom de tre verkene såvidt stor at det ikke gjør så svært stor forskjell hvilken av dem vi bruker.

Den mest åpenbare forskjellen mellom Kekaumenos og de norrøne sagaene er tendensen. Kekaumenos fremstiller Harald som en beundrer av "Det romerske rike" og skildrer hans karriere innenfor rammen av en bysantinsk officers- og hoffkarriere. Tross visse uoverensstemmelser omkring avreisen, bevarer Harald "troskapen og kjærligheten" til romerne. Kekaumenos' skildring er bestemt av hans formål, nemlig å vise at utenlandske fyrster i bysantinsk militærtjeneste ikke bør belønnes for høyt – og, mer generelt, at de militære ikke bør ha for stor makt i staten, i samsvar med oppfatningen hos den sivile overklasse som dominerte styret i den katastrofale perioden 1025-81. Endelig glir den inn i en generell imperieideologi, der den ordnede verden, den "romerske" stat, ledet av keiseren, kontrasteres mot barbarfolkene.

Hos Snorre later tendensen gjennomgående til å være antibysantinsk. Det kommer særlig til uttrykk i beretningen om flukten fra Konstantinopel, der Harald blir satt i fengsel av dronning Zoe, befries og røver med seg en ung jomfru og blinder keiseren som hevn. Men også det meste av det som sies om Haralds kamper, er preget av denne tendensen. Rivaliseringen mellom Harald og den keiserlige hærføreren Gyрге (Georgios Maniakes) er et hovedtema under kampene på Sicilia, og det er like viktig for Snorre å vise Haralds suksess i forhold til Gyрге som i forhold til araberne:

Om sommeren for de alle i lag og herjet. Når hele hæren var samlet, lot Harald sine menn være utafør slaget eller der det var minst fare ... Men når han var alene med folkene sine, la han seg så hardt inn i kampen at han måtte få enten seier eller bane. Det bar da ofte slik til når Harald var høvding over hæren, at han vant seier, men at Gyрге ikke vant. Dette la hærmennene merke til, og de sa at det skulde gå bedre for dem dersom Harald alene var høvding over hele hæren. ...

Gyrge sa at væringene ikke vilde hjelpe ham, og han ba dem reise til et annet sted. ... Da tok Harald bort fra hæren og med ham væringene og latinmennene [krigere fra Frankrike og Italia]. ... Harald fikk støtt seier og hærfang, men grekerne fór heim til Miklagard så nær som ungguttene, som ville vinne gods. De samlet seg om Harald og tok ham til fører.

(*Harald Hardrådes saga*, kap. 5)

Snorre skildrer så en rekke av Haralds bragder som selvstendig hærfører. Derimot nevner han ikke hans rang innenfor det bysantinske system. Selv om Snorre og hans lesere ikke kan forventes å ha hatt særlig interesse for rang og titler i det bysantinske byråkrati, er det neppe tilfeldig at Snorre konsekvent fremstiller Harald som en uavhengig krigsleder, som kjemper for keiseren så lenge det passer ham selv. Mens Kekaumenos skildrer en dyktig og fremgangsrik offiser, skildrer Snorre en røverhøvding.

Den historiske Harald

Det er ikke så vanskelig å rekonstruere de ytre trekk i Haralds karriere ut fra disse kildegruppene (jfr. Storm 1884 og Nordhagen 1966). Kekaumenos' beretning er presis og konkret og må for det meste foretrekkes. Harald har klart vært underlagt keiserens myndighet og har neppe hatt selvstendig kommando på Sicilia. Han har dermed neppe utført alle de bedriftene sagaene tillegger ham og heller ikke konkurrert med Georgios Maniakes – i alle fall ikke i den grad sagaene vil ha det til. Derimot har han nådd ganske høyt i gradene i det bysantinske system. Når det gjelder historien om blindingen av keiseren, er det helt åpenbart at sagaene er på villspor, selv om de i dette tilfellet bygger på en samtidig norrøn kilde, et skaldekvad, som nevner akkurat dette. Men bakgrunnen er en helt annen. Den keiseren det her er tale om, Michael V, var blitt adoptert av keiserinne Zoe, men forsøkte senere å skyve henne til side. Hun fikk ham så avsatt ved et kupp og blindet i 1042. Harald har åpenbart vært sjef for den avdelingen som foretok blindingen og har altså utført bøddeltjeneste, ikke tatt hevn på egne vegne. Derimot er det tydelig at det har vært uoverensstemmelser omkring avreisen, og at Kekaumenos har neddempet dem, selv om vi ikke kan si bestemt hva de dreide seg om.

Kekaumenos' uttalelse om Haralds fortsatte troskap og kjærlighet til Det romerske rike reiser spørsmålet om Harald virkelig har opprettholdt forbindelsen etter at han ble konge i Norge og eventuelt om hvilke impulser han brakte med seg fra Bysants. Sagaene forteller ingenting direkte om dette. Men det er ikke umulig at Harald personlig har kjent flere av keiserne i 1050- og -60-årene og at han har vedlikeholdt forbindelsen gjennom sendeferder. Storm har i tillegg antydnet en forbindelse med Haralds kirke-

Keiserinne Zoe avbildet på en mosaikk fra Hagia Sofia (11. årh.).

politikk (Storm 1884, 373 ff.). Harald gjorde nemlig krav på overhøyhet over den norske kirken og nektet å la biskoper innvie av erkebiskopen av Hamburg-Bremen, som av paven hadde fått retten til dette. Til erkebiskopens klager svarte han at han ikke visste hvem som var erkebiskop i Norge uten ham selv. Her kan man tenke på den bysantinske tradisjon om at keiseren var kirkens overhode. Når Harald i tillegg blir anklaget for å innsette biskoper som er innviet ulovlig eller ikke i det hele tatt (dvs. ikke etter romersk ritus), kan man tenke seg at han har skaffet seg dem fra den greske kirke. Kildene fra hans tid omtaler også "ermiske", dvs. armenske biskoper. Dette er likevel forholdvis usikkert. Det er ikke nødvendig å forklare Haralds kirkepolitikk med hans bysantinske bakgrunn. Også vestlige konger gjorde krav på og oppnådde ganske stor makt i forhold til kirken i denne perioden, før den gregorianske reformbevegelsen, som begynte i 1070-årene.

Rent politisk var Harald en hard og sterk styrer, med trekk som kan virke tyranniske. Igjen kan man tenke på Bysants – og igjen er det lett å finne likheter både med vikinghøvdinger og samtidige konger i vest. Skulle man peke på et spesielt trekk der Haralds bysantinske erfaringer har hatt betydning, må det være hans usedvanlige selvkontroll – og tilsvarende evne til list og forræderi. Da han kom til Norge, utnyttet han hensynsløst sin rikdom og nevøen Magnus Olavssons strid i Danmark til å tiltvinge seg rangen som medkonge. Den korte samkongetiden var ifølge sagaene full av konflikter. En gang kom Harald først til havn og la skipet sitt på den beste plassen. Da Magnus kom etter, var han rasende, henviste til avtalen om han skulle ha første rang og truet med åpen kamp. Harald ga etter med noen ord om at den klokeste gir seg. Mot slutten av sin regjeringstid kom

Harald i konflikt med stormannen Finn Arnesson, en av Olav den helliges mest trofaste menn og tidligere venn av Harald selv. Finn, som nå var gammel og blind, kjempet sammen med danskene mot Harald og ble tatt til fange. Han ble ført frem for Harald, som ville benåde ham. Finn svarte med den ene grove fornærmelsen etter den andre, så grove at de hver for seg ville gi grunnlag for å drepe ham, selv om det ikke var fiendskap mellom dem på forhånd. Harald var trygg nok på sin egen ære til ikke å la seg fornærme, og tok kanskje den mest raffinerte hevn av alle: Han demonst-

Haralds menn fanger småfugler fra borgen. Illustrasjon av Wilhelm Wetlesen til Harald Hardrådes saga (kap. 6) i Snorre-utgaven fra 1899: "Da Harald kom til Sikiløy, herjet han der og la seg der med hæren sin ved en stor og folkerik by. Han kringsatte byen, for den hadde sterke murer, så han fant det ikke rimelig at han kunne ta den med storm. Bymennene hadde nok av mat og andre ting som de trengte til forsvar. Da fant han på det at fuglefangerne hans tok noen småfugler, som hadde reir i byen, når de fløy ut i skogen om dagen etter mat. På ryggen til fuglene lot Harald binde høvelsponer av tyrived, smurte på voks og suovel, og så tente han ild på. Så snart fuglene slapp løs, fløy de alle på en gang inn i byen til ungene sine og reirene, som de hadde i hustakene; de var tekt med siv eller halm. Da tok ilden fra fuglene fatt i hustakene, og enda hver fugl hadde bare lite ild med seg, ble det snart til en stor brann, fordi det var mange fugler som bar den med seg til hustakene i byen. Snart brant det ene huset etter det andre, like til hele byen stod i lys lue. Da gikk alt folket ut av byen og bad om miskunn, de samme som i forvegen mang en gang hadde skrytt og hånet grekerhæren og høvdingene over den. Harald gav grid til alle menn som bad om det, og byen kom så under hans makt."

rerte for Finn og alle andre at han nå var en ufarlig olding, benådet ham og sendte ham en stund etter tilbake til Danmark. En slik mann var en formidabel motstander. Rivalen Einar Tambarskjelve, den virkelige hersker i Trøndelag, ble invitert til forhandlingsmøte i kongens stue. Han og hans sønn kom inn i et stummende mørkt rom og ble stukket ned av Haralds menn. Einars slektning og arvtaker, Håkon Ivarsson, en stormann i det indre Østlandsområdet, ble nøytralisert gjennom løfter inntil situasjonen var under kontroll.

List, intriger og forræderi var heller ikke ukjent i det norrøne miljø. Påfallende mange konflikter der skjer likevel i direkte konfrontasjoner, og det skal ikke mye til før en mann føler at det går ut over hans ære og han slår hardt til. Når Håkon jarl skal gjennomføre et riktig skummelt renkespill for å få ryddet av veien sine rivaler til den norske tronen, må han legge seg syk og isolere seg. Han kan ikke delta i det intense sosiale liv og de hyppige og meget fuktige drikkelagene uten å røpe seg (*Heimskringla. Olav Tryggvasons saga* kap. 9). Hos bysantinske historikere får vi derimot et levende inntrykk av list og forstillelse og renkespill bak glatte fasader. Ifølge Michael Psellos hadde keiser Michael V særlige evner i denne retning – så store at det sjokkerte selv denne drevne hoffembetsmannen :

Et annet særtrekk var motsetningen hos mannen mellom hjerte og tunge – han kunne tenke en ting og si noe helt annet. ... Det var mange eksempler på at han inviterte menn til å sitte ved sitt bord ved måltidet om kvelden og drikke av samme beger som ham, når han hadde bestemt seg for å la dem undergå den mest grusomme tortur morgenen etter.

(Psellos, *Chronographia* 5.9, s. 125)

Høvdingidealet

Den Harald som skildres i sagaene, både som leietroppfører i Bysants og senere som konge i Norge, er altså ikke noen sympatisk person, sett med moderne øyne. Han er hardnakket og stolt, nekter å underordne seg, er grusom og hevngjerrig og dessuten listig og falsk. Det er lite sannsynlig at Snorre delte denne oppfatningen, selv om han kanskje har funnet enkelte feil hos ham. For ham var Harald en "stør høvding", en mann som utrettet store ting og som lyktes i det meste av det han foretok seg. Nettopp dette siste er for Snorre det viktigste kriteriet på storhet.

Snorres utvalg av fakta og den måten han beskriver Haralds opplevelser i Bysants på, passer helt inn i denne oppfatningen. For det første er den hierarkiske underordning i Bysants fremmed for Snorre og hans miljø. Det er ydmykende å være underlagt en annens kommando. "Jeg tjener deg best når jeg gjør det av fri vilje", sier Erling Skjalgsson til Olav den hellige (*Olav den helliges saga*, kap. 60). Olavs hang til å ha den fulle kontroll blir

da også det store konfliktemnet mellom de to, som til slutt leder til Erlings opprør og død. Den virkelige kongstjener, Sel-Tore, er derimot en ekkel og forakkelig person, "trælbåren i alle ledd". Snorres skildring av Haralds krigsopplevelser kan nærmest betraktes som et forsøk på å fjerne enhver mistanke om at Harald var underlagt noens kommando. Og *Heimskringla* som helhet er et monument over den gamle, aristokratiske oppfatningen, som fortsatt var fullt levende på Island, om enn noe på retur i Norge, at forholdet mellom kongen og stormennene var en gjensidig kontrakt, bygget på frivillig tilslutning og interessefellesskap. Man kunne nok tenke seg å underordne seg en mann med overlegne ressurser og personlige egenskaper hvis man ble tilsvarende fyrstelig belønnet, men aldri å oppgi sin frihet og underordne seg hans kommando. Det var denne oppfatningen den norske kongemakten søkte å bekjempe på 1200-tallet, en agitasjon som fikk et veltalende uttrykk i *Kongespeilet* (Bagge 1987). Snorre kan forøvrig selv oppfattes som et offer for denne konflikten: han ble drept fordi han ikke tjente den norske kongens interesser lenger enn det passet ham selv.

For det andre preger denne innstillingen selve skildringen av Haralds felttog. Det er en serie i og for seg underholdende beretninger om de knep Harald brukte for å erobre forskjellige sicilianske byer. Beretningene er trolig vandresagn, og forteller lite om hva Harald faktisk foretok seg. Mer overraskende er det at Snorre ikke kommer inn på selve krigene Harald deltok i. Mens Kekaumenos i sin knappe beretning, som ikke gir noen detaljer, har en presis beskrivelse av hvilke felttog Harald deltok i, forteller Snorre bare at han herjet og vant gods på forskjellig uspesifiserte steder. At akkurat Sicilia og Det hellige land er nevnt, mens kampene mot bulgarerne ikke er det, kan bero på tilfeldigheter eller manglende opplysninger. Men forklaringen kan også være at både Sicilia og araberne og ikke minst Det hellige land var velkjente og sto i et romantisk skjær for sagaenes publikum, mens bulgarerne var mindre kjent. Snorre sier ikke et ord om resultatet av felttoget på Sicilia, og han har overhodet ingen forklaring på hva som foregikk i Palestina da Harald var der. De episodene han nevner fra det sicilianske felttoget, er heller ikke egnet til å opplyse oss om hva som egentlig foregikk. Ikke et eneste bynavn er nevnt, og det sies ingenting om deres betydning for felttoget som helhet.

Disse uklarhetene kan selvsagt skyldes manglende opplysninger eller rett og slett – hvis de i siste instans går tilbake på Harald og hans menn – at de stammer fra personer på "oberstnivå" som ikke var innviet i de større strategiske planer. Men skildringen er ganske representativ for Snorre som militærhistoriker. Normalt er det ytterst vanskelig å få noe bilde av taktikk og strategi i de slag og felttog han beskriver. Som oftest innskrenker han seg til stereotypier om haglskurer av piler, blod og man-

En by kapitulerer. Denne symbolske fremstillingen (fra lokket til et skrin av elfenben, 11. årh.) viser t.h. en rytter utstyrt som den bysantinske keiser, t.v. en figur som trer ut av byporten med en krone i hendene, symbolet for byen.

nefall og skildringer av enkeltpersoners bedrifter under slaget. I en del tilfeller – som under Haralds beleiringer – forteller han også om særlig lure knep. Det er som politisk historiker og menneskeskildrer Snorre har sin store styrke. Også her er skildringen av Harald representativ. Det er nettopp når det gjelder taktisk manipulering i "ansikt til ansikt"-situasjoner at Snorre viser sitt mesterskap. Større politiske planer, særlig "utenrikspolitikk", har han derimot mindre sans for. Både hans militære og politiske tenkning springer dermed ut av forholdene i et samfunn av høvdinger i innbyrdes konkurranse om makt og ressurser, der diplomati, taktikk og personlig sjarm er viktig for å vinne tilslutning og der de rent militære maktmidlene er begrensede og kampen foregår i mindre flokker med enkle våpen og enkel organisasjon (Bagge 1988).

Bysantinsk og norrøn historieskrivning

Beretningene om Harald gjenspeiler altså grunnleggende forskjeller i kultur og samfunnsstruktur mellom den norrøne og den bysantinske verden. Samtidig har vi å gjøre med to kulturer der historieskrivningen har en

usedvanlig sentral plass, og hvor den oppviser forskjeller – delvis de samme – i forhold til historieskrivningen i den latinske, vestlige kultur. Tross de kulturkontakter som kan ha eksistert mellom Norden og Bysants, er det ingenting som tyder på at bysantinsk historieskrivning har påvirket den norrøne. I den grad det kan være tale om felles impulser, må det skyldes at begge tradisjonene er påvirket av den antikke, henholdsvis den greske og den latinske. For den norrøne historieskrivningens vedkommende kan denne påvirkningen – ved siden av den fra den samtidige, europeiske prosalitteraturen – være en del av forklaringen på at vi her får en historisk litteratur på prosa, med klare "vitenskapelige" ambisjoner, i stedet for det man vel helst ville tenke seg i et samfunn som Island i middelalderen, episk diktning.

Den vesteuropeiske historieskrivningen på 1100- og 1200-tallet blir gjerne inndelt i to hovedkategorier, den aristokratiske og den geistlige (Brandt 1966; Bagge 1988). Den norrøne historieskrivningen, med Snorre som fremste representant, adskiller seg fra den aristokratiske ved i større grad å søke forklaringer og sammenhenger mellom begivenhetene og fra den geistlige ved å søke disse forklaringene i verdslige, menneskelige forhold, i første rekke de handlende personenes ønske om makt og politiske manipulasjon. Uten at vi skal overdrive likheten, har vi å gjøre med visse grunnleggende fellestrekk med antikkens historieskrivning. Og dermed nærmer vi oss også den bysantinske.

Jeg skal i det følgende bruke to eksempler fra bysantinsk historieskrivning, nemlig Michael Psellos' *Chronographia*, skrevet i annen halvdel av 1000-tallet, og Anna Komnenas *Alexiade*, skrevet i første halvdel av 1100-tallet (om bysantinsk historieskrivning, se Hunger 1978, 241-504). De regnes vanligvis som de ypperste verkene fra denne perioden av bysantinsk historieskrivning. De er neppe representative i den forstand at de er som flertallet av verkene i denne tradisjonen. Men de viser hva særlig begavede mennesker kunne gjøre ut av den, på samme måte som Snorre innenfor det norrøne området representerer et høydepunkt, og samtidig gir uttrykk for tendenser som også er til stede hos andre sagaforfattere. Jeg skal trekke frem tre hovedområder til sammenligning.

(a) Statstenkningen

Det første er stats- og imperieideologien, som vi allerede har møtt hos Kekaumenos. Anna Komnenas skildring av det første korstog er et godt eksempel på samme tankegang. Barbarene fra vest strømmer inn over riket på et tidspunkt da det kjemper for sin eksistens, etter at hele Lilleasia er gått tapt. Det fremgår indirekte at keiser Alexios I er i en uhyre svak forhandlingsposisjon og må bruke all mulig diplomatisk kløkt, tåle adskillige ydmykelser og betale betydelige beløp fra rikets slunkne kasse for å kunne benytte de fremmede mot tyrkerne og unngå at de vender seg mot

hans eget rike. Keiserens og rikets majestet er likevel intakt i det bilde Anna holder frem for sine lesere. Både hos henne og andre bysantinske historikere vurderes barbarene etter den respekt de viser keiseren og staten. Også innad spiller staten og imperiet og dets interesser en viktig rolle som mål for vurdering av politisk handling.

I den norrøne sagalitteraturen er slike betraktninger derimot stort sett fraværende. En viss patriotisme forekommer hos Snorre, og det hentydes av og til til et visst grunnleggende normsystem og interessefelleskap over de stridende parter. Indirekte er det klart at sagaene gjenspeiler et relativt stabilt samfunn der de grunnleggende verdier i stor grad er felles, men direkte er det lite tale om noe organisert felleskap. Som Harald kjemper Snorres personer for sine egne interesser, og de større grupperinger som bygges opp, er basert på slektskap eller personlig vennskap eller – aller mest – felles interesser.

(b) Det politiske spill

Det andre området er det politisk spill. Både sagaene og den bysantinske historieskrivningen gir et klarere bilde av dette – "hva som egentlig foregikk" – enn i mye av samtidig vesteuropeisk historieskrivning. Anna Komnena beskriver felttog sett fra hærførerens synspunkt, taktikk og strategi, samlede mål, til en viss grad også ut fra riket som helhet. F.eks. gir hennes skildring av ett av Alexios' første felttog, mot opprøreren Bryennios, et helt annet inntrykk av taktikk og strategi enn Snorres beskrivelser av Haralds bedrifter på Sicilia. Etter å ha skildret hvordan Alexios hadde sørget for å holde seg på avstand fra Bryennios, for at fienden ikke skulle merke hvor liten hans egen hær var, fortsetter hun:

De to motstandere hadde allerede mærket hinandens nærhed og indset, at det øjeblik var kommet, da kampen skulde begynde. Bryennios havde fået at vide, at Alexios Komnenos stod i lejr omkring Kalavre og havde afskåret ham de veje, han vilde rykke frem ad. Han besluttede derfor at gå ham imøde og ordnede da sin hær på følgende måde.

Så følger en detaljert beskrivelse av Bryennios' slagoppstilling. Anna fortsetter:

Min fader Alexios Komnenos derimod stillede, efter nøje undersøgelse af egens beskaffenhed, den ene del af sine tropper i nogle lavninger, den anden ligeoverfor Bryennios's hær. Efterat han havde ordnet og opstillet begge afdelinger og ved en tale vakt mod og fyrighed hos hver enkelt mand, pålagde han dem, som lå på lur,

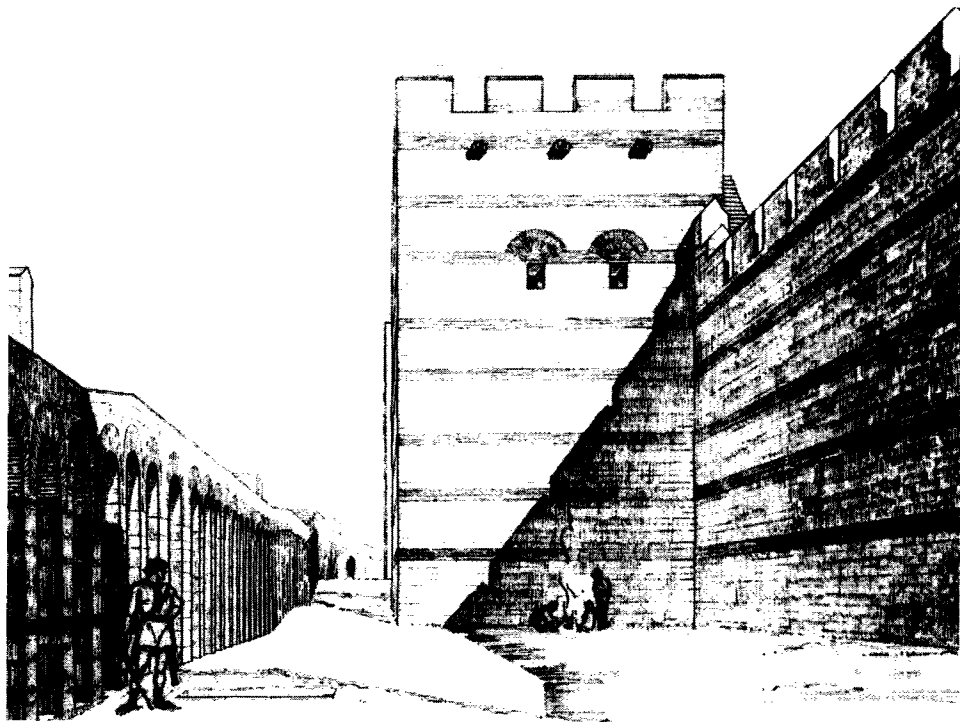
såsnart de vare bagved fjenden, da pludselig at bryde fræm og så voldsomt som muligt storme løs på hans højre fløj.

(Anna Komnena, *Alexiade* 1.5, bd. 1, s. 41 f.).

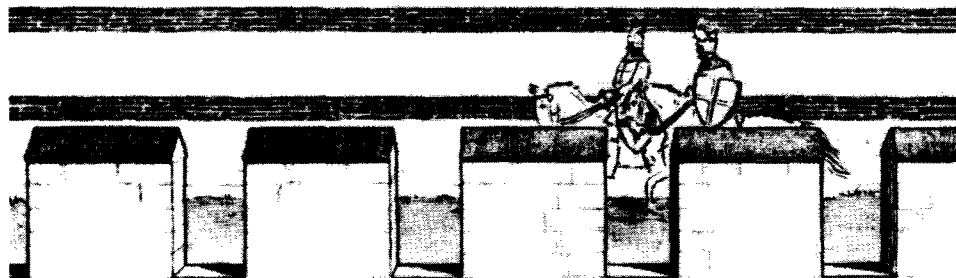
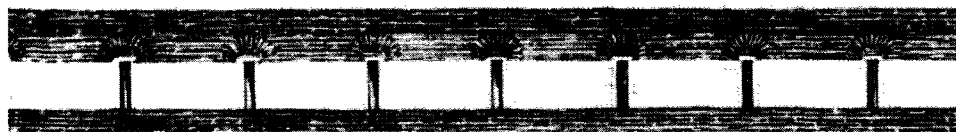
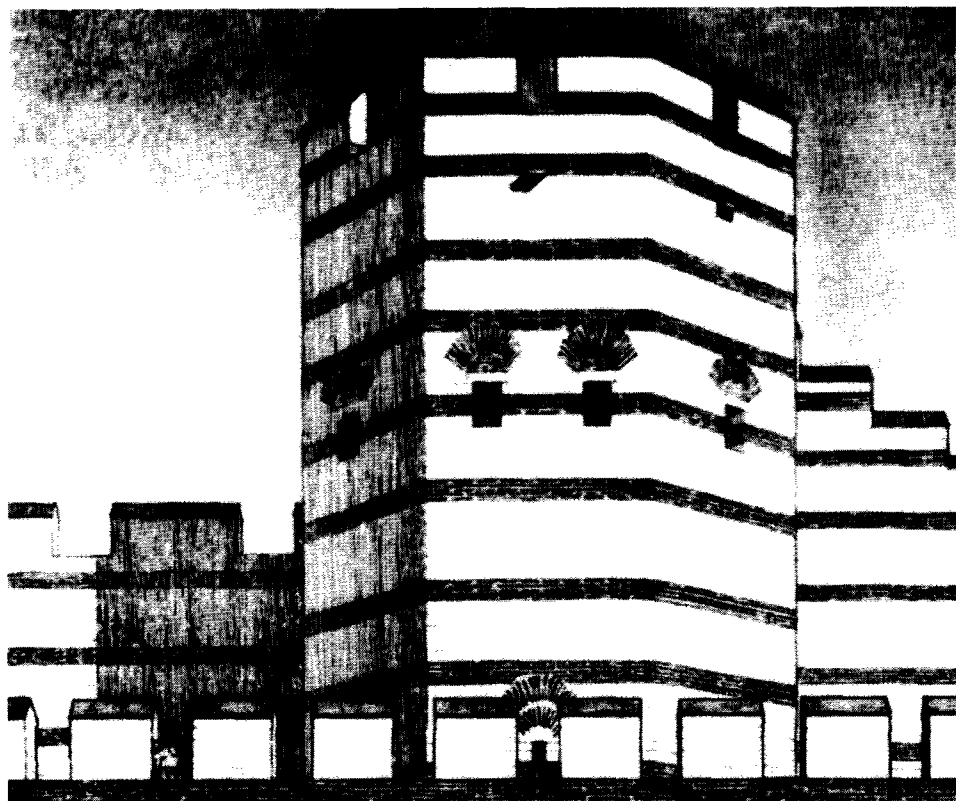
I skildringen av selve slaget veksler Anna mellom de to partenes synspunkt og beskriver hærførernes forskjellige manøvrer og motmanøvrer.

Michael Psellos har lite om militære forhold, han representerer den sivile overklasse i hovedstaden. Derimot gir han et levende bilde av politisk manipulering og hoffintriger. Det "verdslige" perspektiv er klarest hos Anna Komnena. Hun nevner av og til det overnaturlige, men forklarer mest ut fra politiske forhold. Hos Michael Psellos spiller religiøse innslag en større rolle, men også han legger hovedvekten på menneskers handlinger og manøvrering. Vi har derfor å gjøre med et lignende perspektiv

*På vakt ved muren. Den veldige bymuren, med sine utallige vakttårn, avverget i et årtusen mange angrep fra Bysants' fiender: avarer, arabere, tyrkere... I 860 var det "rusene" (rhos) som uten hell beleiret byen, dvs. russere med et mulig innslag av skandinaver i ledelsen (se Hägg 1979). Fra slutten av 900-tallet finner vi nordboene innenfor murene i stedet, som særskilt del av keiserens livgarde ("væringskorpset"). [Rekonstruksjonstegninger av F. Krischen, *Die Landmauer von Konstantinopel*, Berlin 1938.]*

Harald Hardråde i Bysants

som i norrøn historieskrivning: analyse av det politiske spill. Tross den sterke statsideologien fantes det ikke noe moderne statsapparat eller noe systematisk oppbygget byråkrati som utførte sentralregjeringens vilje i Bysants. Byråkratiet besto gjerne av den regjerende keisers personlig favoritter eller slektninger og deres favoritter og slektninger igjen. Statskupp, intriger og opprør var vanlige fenomener, og i virkeligheten del av det normale politiske system (Bagge 1986: 52 ff.). F.eks. gjorde Georgios Maniakes (sagaens Gyrge) opprør mot keiser Konstantin IX en stund etter at han var falt i unåde og var blitt hjemkalt fra Sicilia. Michael Psellos legger en vesentlig del av ansvaret for dette på keiseren. Maniakes var en stor hærfører, som var blitt dårlig behandlet. Da han ble keiser, hadde Konstantin sjansen til å rette på dette og burde ifølge Psellos ha overlesset ham med æresbevisninger og gjort alt som sto i hans makt for å vinne ham for seg. Men Konstantin la ikke merke til ham, ikke før ryktene begynte å gå om at han planla opprør.

Selv da unnlot Konstantin å behandle saken med nødvendig diplomati. I stedet for å late som om han var uvitende ... brøt han ut i vrede mot sin hærfører, som om han allerede hadde reist opprørsfanen. Utsendingene han sendte skulle hverken smigre eller ... bringe ham tilbake på dydens vei. Deres oppgave var ... å drepe ham eller, mindre drastisk, å anklage ham for hans uvennlige holdning til keiseren.

(Psellos, *Chronographia* 5.80, s. 194).

Keiseren kunne ikke regne med særlig lojalitet i egenskap av rikets øverste hersker. Derfor måtte han knytte mektige menn personlig til seg, for å unngå at de slo inn på denne veien. Dermed ble maktkampen mellom individuelle aktører ikke så fundamentalt forskjellig fra den vi finner i de norrøne sagaene. Begge de historiografiske tradisjonene springer derfor ut av samfunn der det politiske spill er av stor betydning, om enn spillets art og regler er meget forskjellige.

(c) *Menneskeskildringen*

Det tredje området er menneskeskildringen. Snorre gir følgende skildringer av Harald Hardråde:

Kong Harald var en mektig mann og en sterk styrer innenlands. Han var så klok at det blir vanlig sagt at det ikke har vært noen høvding i Nordlandene som har vært så dyptenkt eller rådsnar som han. Han var en stor krigsmann og så våpendjerv som noen. Han var sterkere og mer våpenfør enn noen annen mann ...

Kong Harald var en vakker mann, og han så verdig ut. Han hadde lyst hår og skjegg og langt overskjegg. Det ene øyenbrynet satt noe høyere enn det andre. Han hadde store hender og føtter, men de var vel vokst. Han var fem alen høy. Han var hard mot uvenner og refste alltid strengt når noen gjorde ham imot. ... Kong Harald var svært glad i makt og all slags vinning. Han var raus mot vennene sine ...

(*Harald Hardrådes saga*, kap. 36 og 99)

Anna Komnena begynner slik når hun skal beskrive sine foreldre:

Kejserparret Alexios's og Irenes ydre var mageløst og overgik al beskrivelse; ligeså lidt som en maler kan male skønhedens ide eller en billedhugger forme det livløse stof således, at det gengiver Polyklets mønsterbilleder, ligeså lidt kunde nogen have afbildet disse naturens konstværker ...

Alexios var vel ingenlunde høj av væxt, men havde en passende førlighed og fylde. Når han stod, vakte han ikke så stor forbavselse hos de tilstedeværende: men når han sad på den kejserlige trone og hans øjne strålede med frygtelig glands, da var det, som om et lyn ... udgik fra hans åsyn og hele legeme. Smukt buede sig på hver side de sorte bryn, og derunder sat et øje, som var strængt og mildt tillige, så at øjekastet og den klare pande og de majestetiske kinder ... på en gang indgød både frygt og tillid. De brede skuldre, de faste arme, det højt hvælvede bryst – alt hos ham var heroisk og vakte mængdens forbavselse og glæde. ... Når han trådte offentlig fræm og åbnede munden, var det, som om Demosthenes's fyrige veltalenhed virkelig sad på hans læber, ti ved en strøm av beviser og slutninger drog han alles ører og hjerter med sig, og han var vældig og uimodståelig i tunge som i hånd: som denne kunde udslynge en landse, således kunde hin berede ren og ublandet nydelse.

(Anna Komnena, *Alexiade* 3.2, bd. 1, s. 150 f.)

Disse personskildringene har et felles utgangspunkt i den antikke retorikk og historieskrivning. Det var vanlig med en kort presentasjon av en viktig person første gang han opptrådte eller forholdsvis tidlig i fortellingen om ham (*notatio*) og en mer detaljert, gjerne med en slags sammenfatning av hans innsats, etter hans død (*epilogus* eller *elogium*). De to beskrivelsene av Harald er eksempel på de to typene. Den første kommer kort etter at Harald er blitt konge og dermed et godt stykke ut i fortellingen om ham. Den siste fortsetter i en sammenligning av Harald og halvbroren Olav, som ikke er sitert ovenfor, og som sammenfatter hans innsats som konge. Karakteristikken av Alexios er en *notatio*, som også kommer et godt stykke ute i fortellingen om ham, etter at han har besteget keisertronen.

Karakteristisk for begge skildringer er den store vekten som legges på utseendet, og den nære sammenheng mellom ytre og indre egenskaper. I skildringen av Harald glir Snorre raskt over fra det ene til det andre, mens Anna i stor grad tolker sin fars utseende som uttrykk for indre egenskaper. At kroppen var sjelens speil, var en vanlig oppfatning i middelalderen. Særlig kommer sjelen til uttrykk gjennom øynene, som Anna skildrer meget detaljert. De store, stirrende øynene er et vanlig trekk i kunsten fra senantikken av, og videreføres i middelalderen, både i øst og vest. Forestillingen om kroppen som sjelens speil forekommer også i de norrøne kildene (Lönnroth 1963-64), men det er likevel karakteristisk at den spiller mindre rolle hos Snorre enn hos Anna. Hos Snorre er det mer snakk om en *sideordning* av sjelelige og legemlige egenskaper. Fysisk styrke og et godt utseende er i seg selv en viktig egenskap for en mann og en høvding. Derfor legger både Snorre og andre sagaforfattere stor vekt på dette, antagelig større enn man gjorde i Bysants. Barbarene ser bare på det ytre, sier Anna Komnena (1.7, bd. 1, s. 50).

En slående forskjell mellom skildringene av de to herskerne er nøkternheten og realismen hos Snorre og den retoriske utbrodering hos Anna. Dette er en gjennomgående forskjell mellom norrøn historieskrivning på den ene siden og den øvrige vesteuropeiske og den bysantinske på den andre. Sagaenes skildringer har noen av de konkrete detaljer vi finner i moderne signalementer, som høyde, farge på hår eller øyne osv. I tillegg er det vanlig å fremheve små, karakteristiske detaljer, slik som at Haralds ene øyenbryn var høyere enn det andre. Når det gjelder Alexios, forstår vi at han var en usedvanlig vakker mann – men hvordan så han egentlig ut, bortsett fra at han var middels høy? Anna dweler enda mer detaljert ved sin mors skjønnhet – uten at vi får noe særlig klarere bilde av hennes utseende. Anna har forøvrig usedvanlig mange portretter av kvinner, mens Snorre sjelden gir noen egentlig presentasjon av de kvinner han omtaler og aldri noen detaljert beskrivelse av deres utseende, slik som av mannlige hovedpersoner. Denne forskjellen skyldes neppe bare at Anna selv var kvinne, men henger sammen med kvinnes meget viktige offisielle posisjon i den bysantinske overklassen.

Annas skildringer stemmer helt med den type skjematisk idealiseringer vi finner i samtidens kunst, både i øst og vest. Det er tydelig at de har som utgangspunkt en estetisk teori, som går tilbake til oldtiden, med sterk vekt på symmetri og harmoniske proporsjoner. Annas henvisning til skjønnhetens idé antyder også en forbindelse til platonismens estetikk, som bygget på tanken om det skjønne som et idealbilde, som manifesterer seg i de enkelte skjønne gjenstander. Vi skal likevel ikke overdrive sagaenes realisme. Også her har beskrivelsene en idealiserende funksjon. Men idealiseringen går noe mer på konkrete, sportslige eller krigerske egenskaper enn på det rent estetiske – selv om dette siste også er viktig. De små,

karakteristiske detaljene, som bidrar så sterkt til det realistiske inntrykket, kan godt være noe forfatterne har funnet på selv, for å gjøre bildet mer levende.

I sagaene ligger de viktigste innslagene av menneskeskildring ikke i avsnitt av den typen vi hittil har diskutert, men i selve beretningen, der personene handler. Vi får f.eks. et mer levende bilde av Harald Hardråde gjennom beretningen om hans forhold til Georgios Maniakes enn gjennom karakteristikkene. Sagaene roses gjerne for sin ypperlige menneskeskildring, og forskerne har gjerne villet finne eksempler på moderne psykologiske skildringer i dem. Det er en overdrivelse. Karakterskildring i seg selv er ingen hovedsak i sagaene. Litt forenklet kan vi si at i sagaene er mennesket lik summen av sine handlinger. I de aller fleste tilfeller beskrives de utenfra, i sosiale situasjoner. Sagaforfatterne er ikke interessert i "sjelen" i og for seg. Men de er gjerne interessert i motiver om kan forklare hvordan personene handler og deltar i det politiske spill. Det er spillet som er hovedsaken, de enkelte mennesker kommer inn i den grad de har betydning for det.

Også i bysantinsk historieskrivning er det politiske spill viktig. Men her står enkeltmennesket og dets karakter mer sentralt. Særlig gjelder dette for Michael Psellos. Hans verk er en serie av biografier mer enn historieskrivning, ifølge det skille mellom genrene vi finner i antikken: Historieskrivningen skal fortelle det viktigste av det som faktisk hendte, sett fra statens eller folkets synspunkt, med nøyaktig angivelse av tid og sted. Biografien skal feste oppmerksomheten mot mennesket bak handlingene, velge ut begivenheter der vedkommende særlig har utmerket seg, trekke inn karakteristiske episoder og legge mindre vekt på nøyaktig tid og sted for det som skjer. Hovedsaken for Michael Psellos er å få tak i keisernes karakter, å forstå handlinger og begivenheter ut fra den. I likhet med den vest-europeiske, kirkelige historieskrivning bygger den bysantinske på forestillingen om den "indre kjerne" i menneskets sjel, som vanligvis er konstant og som kommer til uttrykk i ytre handlinger, altså helt motsatt tankegangen i norrøn historieskrivning. Det var en tankegang som både kunne lede til svært skjematisk og lite individualiserte fremstillinger, som i den tradisjonelle helgenbiografien, og til ganske nyanserte skildringer av enkeltpersoner. De to bysantinske historieskriverne vi her behandler, særlig Michael Psellos, når på dette området lenger enn samtidig vesteuropeisk historieskrivning.

Vekten på "sjelen" og "det indre" kommer også til uttrykk i en mer "subjektiv" holdning hos de bysantinske historieskriverne, i den forstand at de innimellom forteller om seg selv og sine egne følelser. I de norrøne sagaene holder forfatteren seg derimot helt i bakgrunnen. Anna Komnena kommer med følgende hjertesukk angående den vakre, unge Konstantin,

sønn av keiser Michael VII Dukas, som hadde den vanskjebne å blir forlovet med en datter av barbaren Robert Guiscard:

... hint unge menneske var en naturens prydelse, i egentlig forstand Guds hænders ypperste værk, ... Det er nu så mange år, siden jeg så denne yngling, og dog fyldes mine øjne med tårer, idet jeg tænker på ham. Men, som sagt, jeg vil holde gråden tilbage og spare den til de passende steder, for at jeg ikke, ved at blande hjærteudgydelserne over mine egne ulykker med de historiske fortællinger, skal bringe forstyrrelse i historien.

(Anna Komnena, *Alexiade* 1.12, bd. 1, s. 64 f.).

Anna gir følgende kommentar til at Robert Guiscard og en falsk tronpretendent begge søkte å lure hverandre for å oppnå makt for seg selv: "Når jeg tænker derpå, som jeg sidder her og skriver ved lampen, så trækker jeg på smilebåndet og kommer til at le" (1.15, bd. 1, s. 78).

Både den bysantinske og den norrøne historieskrivningen utmerker seg altså ved levende personskildring, men ut fra vidt forskjellige teoretiske utgangspunkt. De norrøne historikerne er vesentlig opptatt av mennesket i dets sosiale miljø og betrakter det som summen av sine handlinger. De bysantinske har en oppfatning av den indre kjerne i personligheten, som er noe annet enn de ytre handlinger. Forklaring på denne forskjellen må delvis søkes i forskjellige intellektuelle tradisjoner. Den bysantinske tankegangen går tilbake til en sterk tradisjon, særlig i gresk filosofi og historieskrivning, som i utpreget grad utgjorde dannelsesgrunnet i Bysants, og som i tillegg ble forsterket gjennom kristendommen. For det andre er det rimelig å tenke seg at det bysantinske hoffmiljø – på samme måte som senere hoffmiljøer, bl.a. hoffet i Versailles – må ha understreket skillet mellom indre og ytre. Her var forstillelse og skille mellom ytre adferd og det man egentlig tenkte en del av dagliglivet. Her hadde man både tid og anledning til "å dyrke personligheten" og fordype seg i den rike litterære arven både fra den klassiske oldtid og kirkefedrene.

Reykholt og Konstantinopel

Det er vanskelig å se særlig likhet mellom Snorres gård Reykholt, der han innimellom diverse stridigheter med andre islandske stormenn diktet sine sagaer, og de praktfulle rommene i keiserpalasset i storbyen Konstantinopel, der Anna Komnena satt ved sin lampe og mintes gamle dager og felte tårer over de mange ulykker som hadde rammet henne. Der er også klare forskjeller mellom den litterære produksjonen fra disse miljøene, blant annet historieskrivningen. Oppfatningen av mennesket er forskjellig, og skildringer av politiske og militære begivenheter bærer tydelig preg av å være blitt til i ganske forskjellige samfunn, det organiserte

keiserrike på den ene siden og et land styrt av nokså uavhengige høvdinge, med eller uten en konge på toppen, på den andre. I forhold til mye annen historieskrivning i middelalderen har vi likevel en følelse av å kjenne oss igjen begge steder. Politikken handler om makt og posisjoner, og i begge miljøer får vi et levende inntrykk av hvordan man manøvrerte for å oppnå det. Også de enkelte deltakerne i spillet trer mange ganger klart frem for oss. Det viser seg da også at selve spillet ikke var fullt så forskjellig i Norden og i Bysants som vi umiddelbart kan få inntrykk av. Forklaringen på disse fellestrekkene må dessuten søkes i at vi begge steder har å gjøre med en litteratur med et ganske sterkt verdslig preg. Selve dannelsen var mer verdslig enn den vi finner i den dominerende kirkelige historieskrivning i Vest-Europa. I Bysants spilte den klassiske oldtidslitteraturen en viktig rolle, og på Island hadde man et rikt lokalt tradisjonsstoff. Dessuten var det kulturelle miljø i høyere grad preget av en verdslig overklasse, i nær tilknytning til praktisk politikk.

Vi kan forestille oss Haralds forbauselse og beundring første gang han kom til Konstantinopel. Men vi kan også tenke oss at han etterhvert oppdaget at forholdene ikke var så helt forskjellige fra dem han var vant til i sin del av verden.

Litteratur

Kilder

- Anna Komnena, *Alexiaden*, overs. av O.A. HOVGÅRD, bd. 1-2, København 1879-82.
Kekaumenos, *Strategikon*, utg. av B. WASSILIEWSKY & V. JERNSTEDT, St. Petersburg 1896, opptr. Amsterdam 1965.
Michael Psellos, [*Chronographia*] *Fourteen Byzantine Rulers*, overs. E. R. A. SEWTER, London 1966. Også i svensk overs.: *Bysantinska porträtt*, overs. S. LINNÉR, Stockholm 1984.
Snorre Sturlasson, [*Heimskringla*] *Snorres kongesagaer*, Oslo 1942.

Sekundærlitteratur

- BAGGE, SVERRE 1984: *Høymiddelalderen* (Verdenshistorien [Cappelen], bd. 8), Oslo.
— 1986: *Europa tar form*, Oslo.
— 1987: *The Political Thought of The King's Mirror*, Odense.
— 1988: *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, manus, Bergen (under utgivelse på University of California Press).
BLÖNDAL, SIGFÚS 1978: *The Varangians of Byzantium. An Aspect of Byzantine Military History* translated, revised and rewritten by BENEDIKT S. BENEDIKZ, Cambridge.
BOHLIN, STURE 1962: *Ur penningens historia*, Lund.
BRANDT, WILLIAM J. 1966: *The Shape of Medieval History*, New Haven.

- HUNGER, HERBERT 1978: *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, bd. 1 (Handbuch der Altertumswissenschaft, XII.5.1), München.
- HÄGG, TOMAS 1979: "Rhōs ante portas! Grekiska källor om rusernas angrepp på Konstantinopel 860", *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, Meddelanden* 4, 27-49.
- KARAYANNOPULOS, JOHANNES & GÜNTER WEISS 1982: *Quellenkunde zur Geschichte von Byzanz (323-1453)*, bd. 1-2, Wiesbaden.
- LÖNNROTH, LARS 1963-64: "Kroppen som själens spegel", *Lychnos*, 24-61.
- NORDHAGEN, PER JONAS 1966: "Harald og Bysants", A. Berg (utg.), *Harald Hardråde*, Oslo.
- STORM, GUSTAV 1884: "Harald Haardraade og Væringerne", *Historisk Tidsskrift*, 2. Rk., 4, 354-386.